

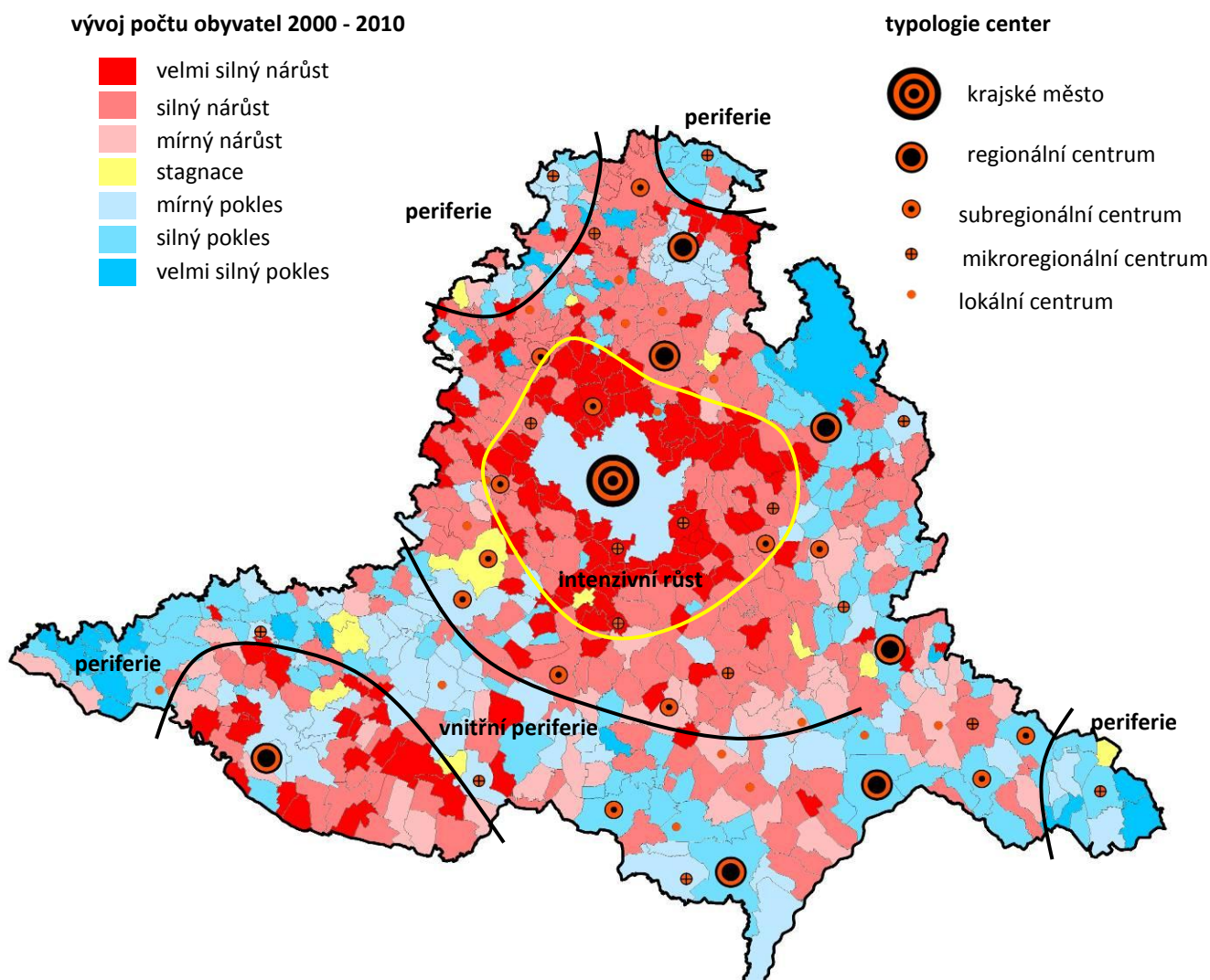
6. PORUCHY A RIZIKA V SÍDELNÍM SYSTÉMU JIHMORAVSKÉHO KRAJE

Poruchou v sídelním systému je chápána výrazná odchylka od normálního stavu, resp. normálního fungování. Rizikem pak rozumíme vývojové trendy či stavy směřující k vytvoření více či méně závažné poruchy. Dílčím problémem se zde jeví stanovení definice „normálního stavu“, resp. určení úrovně, vůči které bude poměřován a hodnocen stav či vývoj. Přenesení analytických výstupů do normativního hodnocení nutně zahrnuje pečlivé zvážení kontextu hodnocené situace a její kritickou interpretaci.

6.1 PERIFERNÍ OBLASTI A OBLASTI INTENZIVNÍHO RŮSTU

Charakteristickým znakem současného vývoje sídelního systému JMK je přesouvání řady disparit (nerovností) do větších prostorových měřítek. Rozvojové nerovnosti nejčastěji vyjádřené rozdílem mezi mikroregionálním centrem a jeho bezprostředním zázemím se nyní přesouvají ve své nejzřetelnější formě do měřítka celokrajského. Obrázek 6.1 ukazuje intenzivní demografický růst území brněnského metropolitního regionu kontrastující s depopulací v poměrně rozsáhlých periferních či semiperiferních částech JMK.

Obr. 6.1: Identifikace růstových a depopulačních (periferních) oblastí JMK
Zdroj: vlastní zpracování, Databáze demografických údajů za obce ČR, ČSÚ, 2013

V případě populačně růstového brněnského metropolitního regionu jsou nositelem pozitivní dynamiky jednoznačně přírůstky migrací. Depopulační trendy v periferních oblastech (západní části SO ORP Znojmo, SO ORP Moravský Krumlov, SO ORP Tišnov, severovýchodní a severozápadní část SO ORP Boskovice, východní část SO ORP Veselí nad Moravou) jsou oproti tomu způsobeny nejen emigrací, nýbrž i úbytky počtu obyvatel přirozenou měnou, popř. kombinací obou faktorů.

Prostorový vzorec růstu a poklesu je poměrně jasný a v jistém smyslu i logický. Do území demografického růstu patří obce funkčně napojené na jádro brněnského metropolitního regionu a intenzivně suburbanizované, obce v územně menším suburbanizačním zázemí Znojma, dále selektivně i obce přijímající migrační proudy z ostatních regionálních center.

Demografický pokles je pak soustředěn periferních oblastech při krajské hranici. Toto polohové zafixování depopulačních oblastí je relativně dlouhodobé – vznik periferií na hranicích krajů byl zaznamenáván již v 60. letech 20. století.

Specifickým rizikem dalšího vývoje sídelního systému JMK se může jevit formování souboru obcí nazývaného zde jako „vnitřní periferie“ (viz obr. 6.1). Jedná se o vybrané obce SO ORP ležících mimo hlavní sféru vlivu krajského jádra (SO ORP Moravský Krumlov, Pohořelice, Mikulov, částečně i Břeclav), tedy na pomyslné vnější hranici brněnského metropolitního regionu a relativně odlehle od ostatních významných regionálních center osídlení.

V případě intenzivně růstových oblastí spočívají (potenciální) poruchy a rizika fungování sídelního systému především v monofunkčním – rezidenčním využití území a z toho vyplývající zvýšené dojížděky za prací a vybaveností, s důsledky na přetížení dopravních tras zejména jádrové oblasti. Největší riziko představuje především vývoj v rámci brněnského metropolitního regionu - vzhledem k faktu, že se jedná převážně o suburbanizaci podmíněný populační růst, lze sledovat související nárůsty pracovní vyjížděky do jádra, průměrné prodlužování dojížděkových časů s negativními dopady na denní časoprostorovou organizaci poměrně rozsáhlého území. Intenzivní suburbanizace může přinášet zvýšené nároky na infrastrukturní kapacity obcí, resp. selektivní nároky na základní občanskou vybavenost (např. mateřské školy). Velice často však nevede nárůst počtu suburbánních migrantů ke zvýšení místní poptávky po takových typech služeb, které jsou realizovány v relativně vzdáleném jádru metropolitního regionu (maloobchod, zdravotní péče, ostatní služby). V případě Brna je počet fakticky žijícího obyvatelstva denně navyšován o cca 110 000 osob (*Centrum pro regionální rozvoj, Geografický ústav MU, Odborná analýza vývoje počtu osob oficiálně neregistrovaných ve městě Brně, 2013*).

V případě oblastí ohrožených depopulačními procesy je hlavním negativem pro sídelní systém zejména ztráta kritické úrovně poptávky po určitých typech služeb (vzdělávání, zdravotní péče, dopravní obslužnost) a související spuštění negativní spirály deprivace území: nedostatečná poptávka → snížená rentabilita služeb → útlum služeb → snížení atraktivity území → další prohloubení depopulačního vývoje (*Je faktem, že tato situace je do značné míry historicky podmíněná, vázaná například na rozdrobenou strukturu osídlení, nižší hustoty zalidnění či rozsáhlé poválečné pohyby obyvatelstva – viz Znojemsko*). Úbytek počtu obyvatel je nezřídka doprovázen i demografickým stárnutím obyvatelstva – nůžky mezi růstovými a stagnujícími/regresivními oblastmi se tak mohou rozevírat i v ukazatelích podílu dětské či produktivní složky, v nárocích na sociální služby, apod.

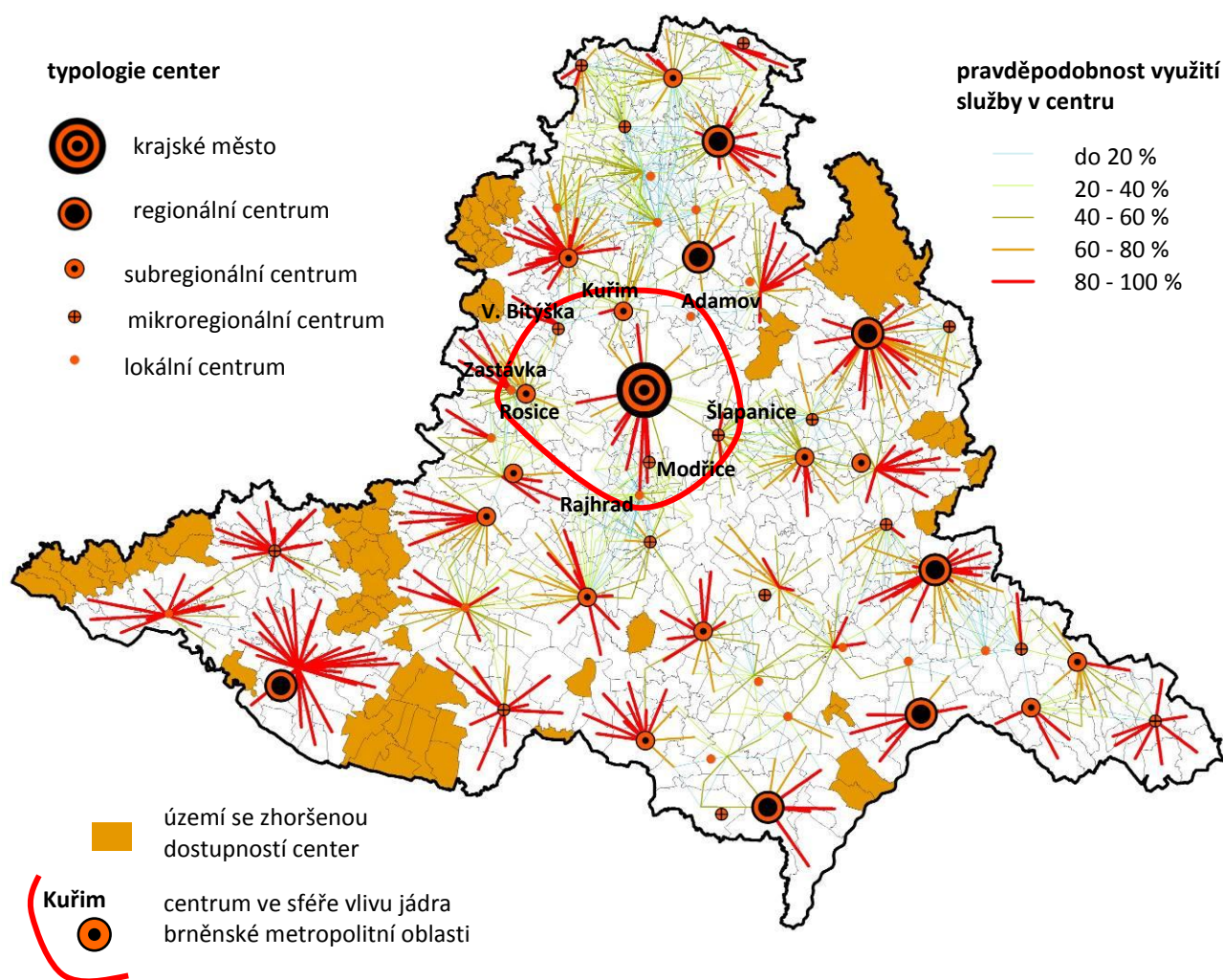
6.2 DOSTUPNOST CENTER A ZMĚNY FUNKČNÍHO VÝZNAMU CENTER V ZÁZEMÍ JÁDRA METROPOLITNÍHO REGIONU

Rozmístění různě hierarchicky odstupňovaných center na území JMK je relativně rovnoměrné. Přesto lze identifikovat dílčí území, ve kterých je dostupnost základních služeb v navrhovaných centrech nižší – tzn. dostupnost pomocí IAD je časově náročnější a obsluženost těchto území prostředky hromadné dopravy ve vazbě k příslušným centrům je spíše podprůměrná. Tento stav souvisí také s nerovnoměrností obsluhy drážní dopravou (viz tabulka 4.6. a obrázek 4.3).

Navíc v případě západního Znojemska patří nejbližší centra – Vranov nad Dyjí a Jevišovice – spíše mezi významově slabší. Mezi takto vymezená území lze zařadit oblasti západní a severní, resp. východní části SO ORP Znojmo, západní část SO ORP Tišnov, resp. východní část SO ORP Bučovice. Jedná se opět o oblasti s nižšími hustotami zalidnění a spíše rozptýlenou populací – z hlediska absolutního počtu obyvatel se nejedná významné sumy dotčeného obyvatelstva (viz obrázek 6.2).

Na obrázku 6.2 jsou dále označena centra Šlapanice, Modřice, Rajhrad, Rosice, Zastávka, Veverská Bítýška a Kuřim, která jsou součástí jádra brněnského metropolitního regionu nebo leží v těsném zázemí tohoto jádra. U těchto sekundárních center hrozí, vzhledem k relativně silným funkčním vazbám k jádru, postupná degradace jejich střediskové funkce. Jde o situaci, kdy je přirozený a historicky daný obslužný či ekonomický význam centra redukován v důsledku blízké přítomnosti konkurujícího centra – v tomto případě Brna. Lokální či mikroregionální spád za službami a funkcemi těchto center je významně přeorientován do jádra metropolitního regionu – částečně v důsledku převládající orientace pracovních vazeb.

Obr. 6.2: Identifikace území se zhoršenou úrovní dostupnosti center a označení center ve sféře vlivu jádra brněnské metropolitní oblasti
Zdroj: vlastní zpracování

Problematické rozložení, dostupnost a významová transformace center nemají být chápány jako apriori poruchy sídelního systému – už z toho důvodu, že velice často jde pouze o jiný způsob vyjádření celkové perifernosti území (viz západní Znojensko či Tišnovsko) či se jedná o dlouhodobý a relativně nezvratný proces (transformace center v zázemí jádra).

6.3 KONCENTRAČNÍ TENDENCE V SÍDELNÍM SYSTÉMU JMK

Obecnějším trendem, jež může představovat určité riziko, resp. posun v současném fungování sídelního systému JMK, je zvýšená územní koncentrace celé řady sídelních funkcí, přičemž nejviditelnější je tento trend u funkce pracovní.

Z výstupů analytické části jasně vyplývá, že na pozadí uplynulých 20 let došlo k poklesu významu lokálních pracovních center ve prospěch silnějších pracovních středisek. Z mapy center významných proudů mizí či výrazně oslabují i některá původně významná pracovištní centra, jako jsou např. Adamov, Rosice, Zastávka, Rohatec či Kunštát. Razantně se zvýšil pracovní význam Brna, což vede jak k nárůstu brněnského pracovního funkčního regionu, tak i k výraznému posilování dojížděkových vazeb mezi krajským městem a jednotlivými regionálními či subregionálními centry kraje. Relativně hustá síť pracovních center se transformuje do podoby sítě s nižším počtem silnějších pracovních středisek.

Negativním dopadem může být komplikovaná segmentace pracovních trhů, kdy zejména pracovní aktivity vyžadující kvalifikovanější pracovní sílu vykazují vyšší úroveň koncentrace a vytvářejí územně rozsáhlejší dojížděkové regiony – naopak kvalifikačně méně náročné pracovní aktivity zůstanou nadále uzavřeny v rámci relativně územně menších pracovních trhů. Souvisejícími potenciálními dopady jsou pak velmi diverzifikované nároky na organizaci dopravního systému, zvyšování nároků na úroveň osobní mobility a obecné prodlužování dojížděkových časů.

Nepřímé dopady se pak týkají spíše socio-prostorových aspektů denních rytmů jednotlivců (tolerance vůči delším časům stráveným dojížděkou, oslabování komunitních a ikroregionálních vazeb, nutnost synchronizace dojížděky s ostatními členy domácnosti, apod.).

6.4 DÍLČÍ NESOULAD FUNKČNÍCH A ADMINISTRATIVNÍCH ÚZEMNÍCH JEDNOTEK

Jak již bylo signalizováno výše v textu Návrhové části, prostorovou shodu funkčních regionů a administrativních jednotek na mikroregionální úrovni (SO ORP) lze označit jako dobrou. Výjimkou je prostor brněnského metropolitního regionu, kde rozsah funkčního regionu nekoresponduje se strukturou SO ORP (*blíže – viz kap. 3.2 Návrhové části*).

Nejvýrazněji v případě SO ORP Šlapanice, částečně i v případě SO ORP Rosice, Kuřim a Židlochovice dochází ke zjevnému nesouladu mezi očekávanou prostorovou funkční organizací SO ORP (mikroregion s poměrně jasně vyjádřeným centrem na svém území a k tomuto centru směřovanými proudy pracovního i nepracovního spádu) a reálnou situací.

Omezení lze vnímat především v možnostech spravovat a plánovat uspořádání SO ORP v rozsahu jeho administrativních hranic. Pokud je prostorové ohraničení možností a odpovědností veřejné správy jedním ze smyslů administrativního členění, v případě zmíněných SO ORP je tento aspekt oslabován vysokou mírou jejich funkční otevřenosti. Sociální, ekonomické a prostorové uspořádání území SO ORP do značné míry reflektuje sociální, ekonomický a prostorový vývoj mimo jejich hranice – v Brně či v jádrovém území brněnského metropolitního regionu. V případě Šlapanic je nesoulad funkční a administrativní organizace území umocněn krajně nevhodným vymezením území SO ORP.